

ВИТАЛИЈ ШЕНТАЛИНСКИ
НИКОЛАЈ ГУМИЉОВ
У ЛУБЈАНКИ

Превела с руској
Неда Николић Бобић

Руссика
2017.

Какво се отровно пиће
Улило у моје биће,
Мучно, весело поје
Свето безумље моје...

И даље још две строфе оловком, сасвим ситно, избрисало се, више не може да се разуме. Само одвојена слова, речи се назире, привиђају, мрште се, као у пламену и нестају пред очима, претварају се у безбојан пепео.

Одмах поред, са стране, укусо – невероватна животна свакодневица: „ул. Гогоља 5, Балтфлота“, заказан сусрет – „Ирина Марковна Биховска, недеља 12ч“. И све то на полеђини правоугаоника од сјајног картона:

На 120. година „ДОМА УМЕТНОСТИ“ На 120.
година при
КОМЕСАРИЈАТУ НАРОДНЕ ПРОСВЕТЕ

ЧЛАНСКА КАРТА

Гумиљов

Николај Степанович

Потпис – председник Вишег Савета „Дома уметности“ М. Горки. Печат.

Али ни то није све: на врху канцеларијска нумерација – лист 63...

ВЧК¹. Предмет Бр.214224 у 382 тома „ПБО“ (Петроградска борбена организација). Том Бр. 177. „Саучесници. (Г у м е љ о в Н.С.)“.

Тако почиње бирократска ђаволијада – већ је на корицама погрешно презиме. А даље – прекинута, изобличена судбина. Устрељена у животном полету. И међу оним што је некада било његово, усред на брзину згрнутих комадића, крхотина, отпадака – чудом су преживели живи стихови песама.

Непознате белешке Николаја Гумиљова, исписане његовом руком. Шта је то: епиграф судбини или епилог? Случајни концепт или зачетак велике идеје? О каквом је „отровном пићу“ овде реч? Ствралачки дрхтаји, песникове судбина? Љубав-злотвор? Или друштвено попрште, вртлог револуције?

Николај Гумиљов – легенда руске поезије. Најомраженије песничко име код совјетске власти. Седамдесет година се носилац тог имена сматрао државним злочин-

¹ Скраћеница од: Сверуска изванредна комисија (за борбу против контрареволуције и саботаже).

цем. И готово за све то време наредили су вето на његово стваралаштво и заборав. Нису само забрањивали објављивање Гумиљова, већ и помињане његовог имена у штампи, за чување његових песама или чак портрета бацали су људе у тамнице и логоре, осуђивали на смрт. Било је опасно изговарати гласно његово име – ко год је то радио проглашаван је непоузданим.

А песник је ипак настављао да живи у свести читалаца, нелегално, прелазећи из нараштаја у нараштај, из сећања у сећање, из бележнице у бележницу, из уста у уста, ширио се путем самиздата док нам се поново, пошто је минуло совјетско замрачење, није вратио у књигама. Људима су тако били потребни његови стихови!

Прво погубљено и последње враћено песничко име, Гумиљов је и рехабилитован последњи, љага је са њега скинута тек после пропасти совјетске власти.

Али зашто је муња погодила баш њега? Тај песник није написао ниједну антисовјетску песму. Шта је изазвало такав непримерен бес? Случајност? Можда је све много једноставније: ако постоји „случај“ – наћи ће се човек.

А „случај“ је постојао. Прича се да су га највиши бољшевици међу собом звали „случај Икс“.

Песник Гумиљов није занимао совјетску власт, њој је био потребан Гумиљов-завереник.

СЛУЧАЈ ИКС

Лето 1921. године. Петроград. Откривена је опасна и подмукла завера против револуције – Петроградска борбена организација, или завера Таганцева, према имену вође. Приведено је 833 човека због кривичне одговорности, око стотину је стрељано без суђења, на основу брзоплетих пресуда ЧК. Поновна победа бољшевика ушла је у удбенике историје. Случај у архиву.

Тече време. Налива се крвљу, јача, затим неизбежно стари совјетска власт. Доживела је перестројку! А случај Таганцева и даље је под тајном бравом. Шта не дозвољава да се отвори тај сандук памћења? Да није страх што ће се открити истина?

Спор о завери Таганцева и учешћу у њој Гумиљова неће се стишати док се не открију у потпуности, док се не изуче и обнародују сва 382 тома. Много је хипотеза и претпоставки, мало чињеница и докумената. Ма колико тога је речено – тајна и даље остаје. Нема потпуне реконструкције догађаја чак и на основу свих нових материјала, који су откривени као резултат архивског бума перестројке.²

² Види на пр: Хлебњиков О: *Шајрењеве нејриликe* „Огоњок“ 1990, бр18; Лукницка В: *Николај Гумиљов. Животи њесника*

Треба одати признање првим људима који су објавили „случај Гумиљова“, и свима који су осветљавали свако зрно његове биографије. Но, ипак материјали случаја нису били у потпуности обнародовани. У публикацијама се јавило доста нетачности, неистинитих рашифровања и пропуста. Разлог за то је и журба с којом су се истраживачи упознавали са случајем, изазвана жељом да се убрза песникова рехабилитација, а и то што се текст није прекуцавао са оригинала већ са фотокопија које су издавали архивисти КГБ. Дешавало се да се једна страна листа копира а друга не. И, осим тога, судећи по изменама у пагинацији страница, предмет се распадао, странице су се бркале, нешто је испало, нешто се уметало...

Дефинисала су се три основна становишта: прво – завера је постојала, Гумиљов је у њој био активни учесник; друго – завера је постојала, Гумиљов је био само уплетен, и најзад, треће – све је то чиста фикција, завере уопште није било.

Шта се онда стварно догодило? Да би се то разумело, треба поред општих закључака уписати у контекст нове

на основу мајеријала домаћеј архива йородице Лукницких, Л. 1990; Крајевски Б: Случај Тајанцева: ко ѿа је и како ѿа је измислио. Опште новине 1995. Бр. 49; Лукницки С; Посйюји мною начина да се убије йесник. М, 2002, и др.

чињенице и документа које смо открили у процесу изучавања Гумиљовљевог досјеа у архивима Лубјанке.

Како је настао, управо тај „случај Икс“?

Прве године бољшевичког режима биле су непрекидан грч: преживети, одржати се, спасти се – по сваку цену! Власт је преузета насиљем, а отимачи имају непријатеље на све стране. У непоштедној борби мора се ићи на најжешће мере, морају се пронаћи најизоштреније методе и уливати их у свест, поставити идеолошку базу. То се зове револуционарно с т в а р а л а ш т в о – реч украдена, због маскирања.

Тако се родио криминални комунизам, који је постао главни целат XX века.

Чак је тешко утврдити откуд је потекла иницијатива – из Кремља или из Лубјанке? Пре ће бити да су се и Кремљ и Лубјанка утркивали, подстицали, зазирали један од другог, сејали подозрење, страх и агресију. Али, није ни тако важно, у крајњој линији, када је Лењин уступао под притиском чекиста и када им је, обрнуто, давао одрешене руке, подстицао их на окрутне обрачуне.

Петог децембра 1920. г. све губернијске ЧК добиле су строго поверљиво наређење Феликса Ђержинског. „У циљу бржег откривања иностране агентуре на нашој тери-

торији“ налагало се да се праве обмане – фиктивне белогардејске организације „илегалне и терористичке групе“, наравно, веома опрезно и под строгим контролом. Шпијунци ће бити намамљени, а у исто време ће становништво бити на провери. Провокација, подлост? Не, војничко лукавство, права ствар. За свеопшту срећу револуције. Без одобрења партијске врхушке челични Феликс не би с тим кренуо.

Положај нове власти се љуба, бољшевици су у смртној опасности и перманентној паници. У фебруару-марту 1921. разбуктао се Кронштатски устанак – то нису више проклетци белогардејци и буржуји – устао је рођени брат револуционар-морнар. Устанак је угушен у крви, али су се страшно уплашили, кренули да чине уступке – према Непу.³ Требало је маневрисати, неком ударац неком порција, неког на пањ, неког уз зид.

Непрестану главобољу представљала је интелигенција. Готово стално незадовољна животом под комесарима и у маси непријатељски расположена према њима. Бољшевици су тражили начин да је обуздају, да је потчине или бар неутрализују. Двадесете године су још релативно благ период, чак процват стваралачке активности, када није

³ Скраћеница од Нова економска политика.

усахнуо уметнички потенцијал Сребрног века, није се учврстио револуционарни талог. То је било време колебања, илузија и застрањивања, када се корак улево или корак удесно није пресецао пуцњем, када су настајале и пропадале, као мехурови од сапунице, разне ефемерне институције са чудноватим називима. Постојао је, на пример Исполкомдух – Извршни комитет духовности, који је ипак брзо био ликвидиран.

Мноштво писаца, књижевних посленика, новинара, страдали су или су били убијани не због свог стваралаштва, већ због припадности пораженим контрареволуционарима, белогардејцима, разним прогоњеним социјалним слојевима – племству, свештенству, буржоазији, трговачком сталежу, официрима, небољшевичким политичким партијама и друштвима – монархисти, кадети, народњаци, мењшевики, есери, анархисти, сионисти, стари политички затвореници, мистици и, најзад, сви могући отпадници, опозиционари и они који су скренули од генералне линије партије.

Совнарком⁴ 8. марта упућује писмо у Наркомпрос⁵ и захтева карактеристику за велику групу научне и уметнич-

⁴ Скраћеница од: Савет народних комесара.

⁵ Скраћеница од: Народни комитет просвете.

ке интелигенције – за будућу чистку. Сумњива, покварена публика!

У лето те године, разорену и измучену земљу стиже катастрофална глад. Житељи ропћу. Могу се очекивати нове контрареволуционарне реакције. Лењину стиже на сто телеграм од 4. јуна. Комесар иностраних послова Кра-син саопштава: у Паризу, на конгресу руских партија – монархиста, кадета, десних есера – одлучено да се дигне устанак у Кронштаду и Петрограду. Рок – крај јула, почетак августа. Лењин захтева од чекиста хитне мере.

Запис заменика председника ВЧК:

друі Унилихї!

Извешїавају да је у Пийеру лоша сийуација. Есери 435 су ојасно ирїиїисли, а иїиїерска чека не зна нишїа о есерима! Они су нови, задивљујуће консїирайивни, имају своју аїенїуру.

Пазїте да не најраве друїи Кроншїаг.

Обраїиїте йосебну йажњу, молим вас, и јавиїте ми још данас.

*Треба ли да йошаљемо искусне чекисїе одавде у Пийер?
Који су Ваши закључци и Ваши йланови?*

С комунистїичким йоздравом Лењин

Случај Таганцева је и настао као резултат тог Лењиновог „да се не пропусти прилика“, страха од пребацивања одговорности. Вођа је изразио неповерење питерским чекистима. Сада је требало исправити грешке, истаћи се, вратити поверење.

Тражио се повод за раскривање велике завере. И случај се управо створио.

У ноћи 30. на 31. мај, при преласку Финске границе био је убијен бивши царски официр, шпијун Јуриј Герман. Код њега је нађена бележница са мноштвом адреса што је давало основ за сумњу да постоји нека организација и да почну хапшења. Међу најзначајнијим фигурама за улогу контрареволуционарног вође био је Владимир Николајевич Таганцев, професор-географ, секретар Сапропеловског комитета Академије наука.⁶ Сигнали о његовој непоузданости већ су стизали од агената ЧК. Почела је убрзана обрада професора.

У његовим првим исказима није било ни потврде кривице, нити било каквих чињеница о постојању „Борбене

⁶ Сапропел – језерски муљ, тема коју је у то време изучавао Таганцев.

организације“. „Сазнао сам – причао је Таганцев – да је у кући био претрес и да је постављена заседа. Заседа је седела, ловила оне што су долазили, тихо реквирирала ствари, за многе су разлози били сасвим нејасни, поготово кад им је пао у руке курир Сапропеловског комитета, који је донео од академика Ољденбурга пронађени очев рукопис (академика Н.С. Таганцева), који је наводно био контра-револуционарног садржаја, јер је тамо био избор из Блокове поеме *Дванаесторица* са, како је познато, бунтовничким римама...“

Тон сасвим сигуран, чак ироничан.

Изгледа да су се браниоци револуције у почетку збунили пред таквим важним задатком: од шареног мноштва људи ничим повезаних и који се често ни не познају – створити повезану армију непријатеља. Нису сви чекисти били за то способни. Ево шта је писао један од њих (презиме непознато) о Таганцевљевој жени, такође ухапшеној:

„Таганцева Надежда Феликсовна искључиво се бавила својом децом и домаћинством. Доказ да није припадала самој организацији је то што није уништила преписку Владимира Николајевича у време заседе, а имала је за то могућности.“

Таганцевљев отац, старац близу осамдесет година, поштени правник, до револуције сенатор и члан Државног

савета, одлучио је да нешто предузме. Обратио се директно Лењину са молбом да се заузме за синовљеву судбину, а да му се успут врати конфискована имовина која припада лично њему, академику Таганцеву.

Ђержински је 19. јуна дао информацију о случају:

Вл. Иљичу!... Пиштерској ЧК дајте је налој да одмах враћите ствари Таганцеву. Таганцев Вл. Ник. је најактивнији члан терористичке (десне) организације „Савез јрејрода Русије“... несмирени и опасни непријатељ Соввластии. Случај је велики и неће се скоро завршитии. Бићу му за њејтама.

Ф. Ђержински.

Организација је организовала убиство Зиновјева, Кузмина, Анцеловича, Красина.

Чудне убице ако су од четворо наведених сви живи и здрави! И шта још чуди – истрага је тек почела, а последице су већ очигледне. „Не зна се откуда су узети ти чињенични подаци, у материјалима кривичног поступка не постоје“ – тако је у данашње време генерално тужилаштво прокоментарисао информацију Ђержинског. У то време у Петрограду се наставља извлачење потребних доказа од Таганцева. Безуспешно. У ноћи од 21. на 22. јун очајни

затвореник покушава да се обеси о увртени пешкир. Нису му дозволили, спасли су га, још им је потребан за „случај Таганцева“.

А Москви се жури, захтева: дајте нам заверу!

Иследници ПетроЧК, Губин и Попов саставили су извештај о резултатима истраге. Извештаји су бедни и ништавни.

„Пошто није имала ни прави назив, организација није имала строго промишљен програм, тако да нису били детаљно разрађени методи борбе, нису тражена средства, није сачињена схема. Ако погледамо даље, Таганцев није имао строго одређена, промишљена и проверена убеђења на основу искуства у прошлости. Располовив састав организације састојао се само од Таганцева, неколико курира и сарадника.“

У чему се у том случају састојала борбена делатност? А ево испоставља се да је Таганцев изабрао „нови начин борбе – успостављање потпуног контакта и налажења заједничког језика између културних слојева и маса.“ Каква је ту криминал – само да се преступник довуче у Совнарком! А онда, сасвим на месту:

„Таганцев и његова група су сматрали могућим да се повежу са лицима буржоаске оријентације и социјалистима далеке будућности, признавајући за основу програме

очувања совјетског поретка. Терор као такав, по речима Таганцева и других, није био њихов задатак“.

А каква је веза са Финским шпијуном Германом, од кога је све и почело? „Познанство с Германом Таганцев је окарактерисао као везу са иностранством, одакле је било нужно добијати информацију, лишену буржоаске или партијске обојености. Веза са куририма имала је искључиво спекулативну базу, као препродаја ствари, упућивање руских емиграната преко границе, достављање писама. Што се тиче непосредних веза Таганцева са финском и другим контраобавештајним службама, организација као таква у стварности није са њима имала ни веза ни подршки“.

И ево резимеа: „Централна фигура у организацији је безусловно Таганцев. Али рано је говорити о постојању обласног комитета. За чисто практичан рад био је неспособан. Таганцев је кабинетски научник, и своју организацију је замишљао само теоретски“.

Директива – открити, разобличити, уништити крупну борбену, контрареволуционарну, терористичку организацију – пукла је као балон од сапунице. Требало је обуставити случај.

Али, десило се нешто сасвим друго. Сами иследници Губин и Попов су нестали. После тог извештаја њихова имена се више не помињу у случају Таганцева.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.161.1-94

ШЕНТАЛИНСКИЙ, Виталий Александрович, 1939-
Николај Гумиљов у Лубјанки / Виталиј
Шенталински ; превела с руског Неда Николић Бобић.
- 1. изд. - Београд : Russika, 2017 (Београд : 3D+). -
133 стр. ; 15 cm

Превод појединих поглавља из дела: Злочин без казне.
- Тираж 500. - Напомене уз текст.

ISBN 978-86-86201-41-6

а) Гумиљов, Николај Степанович (1886-1921) - У
литератури

COBISS.SR-ID 248131084

Виталиј Шенталински
НИКОЛАЈ ГУМИЉОВ У ЛУБЈАНКИ

I издање

Издавач
Руссика
Кнегиње Зорке 11/2

За издавача
Љубинка Милинчић

Прелом
Душан Шевић

Коректура
Руссика

Штампа
3D+, Београд

Тираж 500

Београд, 2017.